

3. Сергеевич В. И. Древностирусского права. [Текст] / И. В. Сергеевич // Т. 2 — Вече и князь. — Спб.: 1908. — С. 217.
4. Толочко П. П. Древняя Русь [Текст] / П. П. Толочко // К., «Наукова думка», 1987. — С. 225226.
5. Худіш П. Історичні особливості української політичної культури [Електронний ресурс] / П. Худіш. — Режим доступу: <http://politiko.ua/blogpost51364> — Назва з екрану.
6. Пивоваров Ю. С. Традиции русской государственности и современность [Электронный ресурс] / Ю. С. Пивоваров. — Режим доступа: http://tvkultura.ru/anons/show/episode_id/156639/brand_id/20898 — Название с экрана.
7. Пивоваров Ю. С. От кого российское государство взяло больше: от Византии или Золотой Орды? [Электронный ресурс] / Ю. С. Пивоваров. — Режим доступа: <http://www.kp.ru/daily/24548/725476> — Название с экрана.
8. Политические отношения и политический процесс в современной России [Текст] : Учебн.-метод. пособие / Авт.-сост. Н. А. Баранов. — СПб: Изд-во БГТУ, 2003.
9. Brzezinski Z. The Premature Partnership [E-resource]. — Accessmode : <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1994-03-01/premature-partnership>. — The name of the screen.

Доби́жа В. В., Колесник О. В. Отношение к власти как элемент политической культуры украинского и российского общества

Проведен анализ исторических факторов, повлиявших на формирование политической культуры украинского общества. Выявлены различия с политической культурой российского социума в вопросе отношения к власти. Доказана связь политической культуры с традициями, исторической памятью, мотивациями, ценностями. Охарактеризованы особенности общественного договора между властью и населением. Проанализированы цивилизационные последствия монголо-татарского нашествия. Предложена собственная интерпретация предпосылок формирования политической культуры украинского общества.

Ключевые слова: политическая элита, политическая культура, власть, общество, традиции, политическое сознание, национальный характер.

Dobizha V., Kolesnuk O. *The Attitude Towards the Power as an Element of the Political Culture of Ukrainian and Russian Society*

In the article there are analyzed the historical factors that have influenced the political culture of the Ukrainian society. There are determined the differences of the political culture of the Russian society in the sphere of power relations. The relations of the political culture with historical memory, motivation, values are proved. There are characterized the features of the social contract between the government and the citizens. The civilizational effects of the Mongol invasion are analyzed. The proposed its own interpretation of the prerequisites of the political culture of Ukrainian society.

Keywords: the political elite, the political culture, the power, society, traditions, political consciousness, national character.

УДК 316.485.22:17.026:355.24.

Дмитренко С. П.

МОТИВАЦІЙНІ ТА МОБІЛІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОГО ПРОТЕСТУ

У статті проаналізовані особливості політичного протесту з точки зору психологічного підходу, теорії відносної депривації та теорії раціонального вибору. Вказано на те, що індивідууми, які приймають участь у політичному протесті знаходять мотивацію і зазвичай рекрутуються через вже існуючі соціальні спільноти, або соціальні групи до яких вони належать. Зазначено, що під політичною мобілізацією прийнято

розуміти комплекс заходів, що забезпечують готовність політичних сил до конкретних суспільно-політичних дій, акцій, політичної боротьби. Найбільш ефективна мобілізація можлива в групах де є активний авангард, який одночасно виступає і ініціатором ідей, дій самої групи і комунікатором з іншими протестними групами, які вже долучились до акції протесту, чи можуть, або схильні до неї долучитися.

Ключові слова: політична мотивація, політична мобілізація, політичний протест.

Складні процеси розбудови національних суспільств в умовах глобалізованого світу на тлі загроз політичної, економічної та соціальної нестабільності у країнах, що розвиваються, роблять актуальною потребу вивчення взаємодії між їх політичною структурою та суспільством. Як показує практика, така взаємодія не завжди ефективна і протестні рухи локального, регіонального чи загальнодержавного характеру – яскраве підтвердження значних проблем у збереженні політичної та соціальної стабільності. Актуальною, і в практичному, і в науковому сенсі ця проблема є і для України, яка знаходиться у процесі «протестної турбулентності» з 2013 р., а тому теоретичне осмислення політичного протесту залишається важливим завданням для вітчизняної політичної науки.

Стаття має на меті проаналізувати базові підходи до пояснення політичної мотивації та політичної мобілізації як визначальних детермінант політичного протесту.

Теоретичну базу для дослідження мотиваційних та мобілізаційних основ політичного протесту склали роботи таких зарубіжних учених як: Т. Гар, Дж. Дженкінс, Б. Кландермас, Т. Скокпол, С. Терроу, Ч. Тіллі, Т. Жиро та інші. Серед російських учених ґрунтовними є роботи О. Єпіфанової, В. Позднякова, В. Сафронова, І. Савченко, Д. Челпанової. У вітчизняній політичній науці, у рамках своїх наукових розвідок проблематики політичного протесту торкаються: Є. Лисеєнко, О. Максимова, І. Побочий, Н. Ротар.

Протест політичний (лат. *protestor* – публічно доводити, грец. – політика) – вид політ. участі, що виражається у негативному ставленні до політ. системи в цілому або до її окремих елементів, норм, цінностей у відкритій, демонстративній формі. [5, с. 557]. Для того, щоб розрізнити ступінь суспільного чи групового незадоволення політичною практикою певної держави, конкретного інституту влади чи владними відносинами взагалі, політична наука оперує поняттям «протестна активність» (охоплення чи включеність громадян у різні форми протестних дій, а також динаміка протестів). Поряд із цим поняттям широко використовують термін «протестний потенціал», який пояснюють як вмотивовані наміри, або схильність громадян брати участь в протестних акціях за певних умов. Таким чином мотивація постає як одна з важливих внутрішніх складових політичної участі та поведінки на індивідуальному та груповому рівнях. Становлення демократичного суспільства тісно пов'язане із заміною зовнішніх мотиваційних стимулів до участі в політиці на внутрішньо орієнтовані причини здійснення певних, можливо і протестних, політичних дій.

Мотиви політичні (від франц. *motifs* і лат. *moveo* – рухаю) – глибокі внутр. спонукальні фактори, які виникають із потреб суб'єкта і спонукають його до дії [4, с. 210]. Спираючись на методологію соціально-психологічного аналізу дослідники мотивації протесту вказують на те, що індивідууми, які приймають участь у політичному протесті знаходять мотивацію і зазвичай рекрутуються через вже існуючі соціальні спільності, або соціальні групи до яких вони належать. Проте так є не завжди. Дослідження показали, що проста, однорідна соціальна група навіть з міцними зв'язками, наприклад традиційна селянська община, або різнорідна суспільна цілісність, як населення міста, не є ідеальними для мобілізації, а традиційна мотивація до якихось дій, не завжди є основою для політичного протесту.

Найбільш розповсюдженою теорією, яка пояснює мотиваційну основу формування протестного потенціалу є теорія відносної депривації. Вперше цей термін було використано американськими ученими у 1940 р. Під депривацією як основою протестного потенціалу, її прихильники розуміли відчуття індивіда який усвідомлює несправедливість чи недостатню (на його думку) значущість його особистісного чи групового соціального чи політичного положення. Важливим тут є те, що основою для виникнення депривації є не сам факт не

володіння чи не контролю над чимось, а бажання володіти або контролювати. Здійснення цього бажання пов'язується зі зміною (в уяві суб'єкта депривації ефективною) соціальною чи політичною ситуацією, а тому певний суб'єкт спрямовує свої дії на реалізацію потрібних чи вигідних для нього змін. У цьому контексті важливо враховувати те, що незадоволення власним соціальним статусом, політичними можливостями, матеріальним становищем та іншими показниками депривації завжди прив'язані до соціального середовища суб'єкта депривації. Він завжди порівнює себе зі своєю соціальною групою та її матеріальними, політичними, культурними «горизонтами». Якщо рівень запитів його групи не високий та відносно однорідний, то і запити певного суб'єкта будуть відповідними, якщо ж матеріальні чи політичні претензії оточуючих є неоднорідними, то виникає почуття несправедливості, незадоволення чимось, відносно чогось, тому і депривацію називають відносною.

Окрім відносної депривації та незадоволення діяльністю органів влади, на протестний потенціал впливають здатність суб'єктів протесту до вироблення і оформлення власної позиції і вимог щодо її задоволення, загальна здатність політичних інститутів чи системи управління ефективно враховувати та надавати можливість бодай частково реалізовувати у владі інтереси суб'єктів політичного протесту. Тож до різних форм протестної діяльності люди долучаються тоді, коли традиційні форми політичної діяльності чи участі не є ефективними, або не приносять зацікавленій групі бажаного результату.

Найпоширенішими концепціями, які пояснюють причини політичної участі є теорія раціонального вибору, за якої більшість людей схильні до раціональних моделей поведінки (дії спрямовані на досягнення максимального результату за рахунок найменших затрат). У рамках цього напрямку сформована думка про те, що не окремих індивідів, а певна група людей складає базову одиницю, яка приймає спільне рішення щодо участі у протестній дії та є суб'єктом протесту. Емпіричні дослідження давно вже підтверджують, що у політичній участі люди більш схильні до групової ідентифікації і традиційно впевнені, що їх підтримають члени їх групи. Таким чином вони не будуть персонально ідентифіковані тим владним інститутом чи конкретним органом влади, проти якого вони виступають, і який може нести для них репресивну загрозу. У цьому сенсі у члена групи зникає або знижується відчуття персональної загрози санкцій, що підкріплює впевненість у своїх діях, дає віру у перемогу політичного протесту, робить його частиною загального великого руху. В українській політичній практиці чи не найкраще це було сконцентровано у одному з гасел Помаранчевої революції «Разом нас багато – нас не подолати!».

Американський дослідник Т. Гарр, розробляючи свою концепцію протестних та революційних дій, пропонує виходити з кількох визначальних факторів. Перший – це вивчення незадоволення людей (відносна депривація) разом з аналізом тих соціентальних умов, які викликають незадоволення. Другим фактором є виправдання чи впевненість людей з приводу того, чи виправданий той ризик, якому вони піддають себе, здійснюючи політичні акції, а також з приводу вірогідності того, що ж саме вони отримують у результаті протестних дій. Третій фактор – це баланс між здатністю незадоволених людей до дій – тобто тими способами якими вони можуть організуватися, і здатністю уряду придушити чи каналізувати їх незадоволення [1, с. 30–31]. На думку вченого, недостатньо вказати на соціальні, політичні, релігійні, етнічні чи інші впливи для виникнення політичного протесту. Важливішим є те, як люди інтерпретують ці впливи і які можливі «образи» вони несуть. В основі цих інтерпретацій, на думку дослідника, лежить певна класова, етнічна, релігійна, територіальна чи якась інша групові ідентичність. Ця ідентичність дає відповідь, з якими з людей або з якою основою для спорідненості, спільності люди відчувають близькість, з якими з соціальних, комунікаційних, інформаційних, культурних основ вони пов'язані у найбільш комфортній та ефективній для них формі. Для кожної конкретної обставини одна з перелічених ідентичностей стає найбільш актуальною та слугує основою для політичних дій чи протестної участі. Емпіричний аналіз причин політичного протесту і заколоту великою мірою підтверджує те, про що говорив Чарльз Тіллі в роботі «Від мобілізації до революції» (1978): безпосереднім витоком політичної акції є те, чи зуміють люди організуватися і як

[1, с. 33]. Вказані вище ідентичності за умови створення сприятливої ситуації можуть служити основою, мобілізуючою структурою, у рамках якої виникає і розвивається протестна ідентичність, і через зовнішні ідентифікації яких (наприклад протест шахтарів, етнічних меншин) здійснюється політичний протест. Політичні курси спрямовані на виявлення таких ідентичностей, на думку Т. Гарра, є центральними для розуміння зацікавлених у протесті референтних груп, їх відчуття колективної несправедливості та сприйняття закликів до протестної політичної участі. Це відбувається тому, що політичний протест, як вираження політичної незгоди, не обмеженої соціально, матеріально чи статусно, може об'єднати людей на спільні політичні дії і на час протесту нівелювати інші розбіжності.

Однією з причин такого становища є те, що протестна ідентичність не є природнім, постійно існуючим явищем. Людські спільноти не несуть у собі протест як такий, вони є, за певних об'єктивних чи суб'єктивних умов, структурами, спільнотами чи групами, які виступають з протестом у, наприклад, політичній площині, але протестна ідентичність не притаманна їм від природи. Для того, щоб створити і зберегти ідентичності пов'язані з протестною діяльністю, державі або ініціаторам чи організаторам протесту необхідно створювати і закріпляти за людьми нові назви чи статуси, бо тепер вони – революціонери, чи протестувальники, чи активісти, хоча зазвичай вони вважали себе робітниками, чи службовцями, чи студентами, або сусідами. Виведення певних ідентичностей на передній план, по-суті створення протестної ідентичності – відчуття приналежності до групи, незадоволення якої розділяєш і виправдовуєш, а також впевненість у здатності усунути причину цього незадоволення через колективні дії – є доволі складним завданням [3, с. 75].

Вирішує його складний та часто залежний від випадку фактор політичної мобілізації. Мобілізація політична – комплекс заходів, що забезпечують готовність політичних сил, особливо політичних партій, громадських організацій, об'єднань, партійних коаліцій до конкретних суспільно-політичних дій, акцій, політичної боротьби [2, с. 493]. Мобілізація може бути традиційною, або формальною тобто такою що здійснюється у рамках традиційних (сім'я, професійна група, жителі міста, член громадської чи профспілкової організації тощо), для індивідуума групах; або неформальною – котра здійснюється на основі не традиційних та не стійких відносин: дружба, сусідство, знайомство та ін. Найбільш ефективна мобілізація можлива в групах де є активний авангард, який одночасно виступає і ініціатором ідей, дій самої групи і комунікатором з іншими протестними групами, які вже долучились до акції протесту, чи можуть, або схильні до неї долучитися.

На думку Дж. Голдстоуна, теоретики ресурсної мобілізації стверджували, що мобілізація людей на колективні дії політичного протесту можлива за умови створення організацій (союзи, соціальні рухи, партії, громадські організації). Вважалось, що такі організації є ядром довгострокових колективних політичних протестних дій, через які політична участь, у тому числі і протестного характеру, проходить своє структурування, тут творять організаційну та ідеологічну основу протесту. Однак сучасні дослідники стверджують, що на сьогодні створення таких організацій ні необхідна, ні достатня умова для мобілізації прихильників на політичні дії, у т. ч. і протестного характеру. На першому плані тепер необхідність формувати протестну ідентичність, яка й обере собі форму участі в політиці. Хоча формальні організації нерідко допомагають обрати тактику протесту і не дають рухові згаснути у важкі для нього часи, неформальні організації – що й проявилось під час революцій 1989-1991р.р. у Східній Європі – також можуть об'єднувати людей на широкомасштабні, ризиковані і ефективні виступи проти державної влади [3, с. 75-76].

Соціолог Дж. Дейвіс зазначав, що історія знає немало прикладів, коли люди жили бідно, проте не мобілізувались та не повставали проти існуючих злиднів. Бідність, знедоленість, звичка підкорятися, зневіра роблять з людей рабів, а не революціонерів. Соціальний та політичний протест, на думку вченого, можливі тоді, коли в умовах життя людей відбувається покращення, життєвий рівень зростає, зростають і сподівання та надії на майбутнє. Якщо ж процеси позитивних змін уповільнюються чи й повністю припиняються, люди схильні до протестів як у законодавчо врегульований, так і в незаконний способи. До

протесту людей підштовхує не бідність, низький соціальний статус, відсутність політичних прав чи інші соціально-політичні показники, а розбіжність між тим, як вони живуть зараз, і тим, як вони можуть жити у найближчому майбутньому. Вже майже аксіомою стало те, що вплив зразків життя розвиненіших суспільств – один із чи не найважливіших мотиваційних та мобілізаційних чинників до формування руху політичного протесту.

Теорію політичного протесту та мобілізаційних особливостей його формування розробив Ч. Тіллі. У роботі «Від мобілізації до революції» він проаналізував процеси протестної участі під час революційних змін. Вчений розрізняє чотири головні компоненти колективної протестної діяльності. Нижче наводимо їх.

1. Організація групи або груп учасників протесту. Ця організація проходить у різний спосіб, від спонтанного зібрання незадоволених чимось або кимось людей, до цілеспрямованої організації протестної групи, заснованої на жорсткій дисципліні.

2. Мобілізація, під якою науковець розуміє способи через які група здобуває ресурси завдяки яким можливі колективні протестні дії. Це і матеріальні ресурси, і політична підтримка, і інформаційне забезпечення та донесення до широкого загалу цілей протестної організації всіма легальними, а можливо і нелегальними способами, і міжнародні дії та інше.

3. Спільні інтереси осіб, які залучені до протестної діяльності. Це спільні цілі, здобутки, втрати, пріоритети, які очікувано принесе їх спільна політична діяльність.

4. Можливості, які виникають унаслідок подій – результатів протесту, чи якихось подій які мають до протестів побічне відношення, але створюють можливості для досягнення швидких переможних наслідків протестної діяльності. Ці події можуть бути в економічній, політичній, соціальній, медійній, загальнокультурній площинах, як усередині країни де відбуваються протести, так і за кордоном.

Саму колективну акцію Ч. Тіллі пропонує визначати як спільну діяльність людей з метою досягнення їх спільних інтересів. При цьому частина людей бере у цій акції активну участь, а частина підтримує її пасивно, або їх активність не є регулярною. На думку дослідника, рухи політичного протесту виникають тоді, коли у людей немає законодавчо закріплених шляхів висловлення своїх претензій до владних інститутів у цілому чи конкретного органу влади, або їх претензії відверто ігноруються. Політичний протест матиме успіх, або здійснить істотний вплив на владу, якщо буде підтриманий, або очолений та організований протестними групами чи опозиційними політичними організаціями.

Отже, у підсумку маємо зазначити, що мотиви політичного протесту носять суб'єктивний характер, а тому не завжди виступають на поверхню протестних дій та мають широкий спектр як психологічних, так і загальнокультурних, етнічних, соціальних, світоглядних та інших чинників. Мотивація до участі в акціях політичного протесту не завжди має внутрішньо усвідомлений характер, доволі часто, особливо у суспільствах, які тільки стали на шлях демократичних змін, мотиваційний поштовх надходить ззовні – від активістів протесту чи осіб або груп, які теж суб'єктивно зацікавлені у протестному розвитку подій. Мотивація політичного протесту є тільки однією з детермінант політичної поведінки, оскільки остання обумовлюється ще й культурними, світоглядними, ситуативними та ін. факторами. Політичну мобілізацію розглядають як комплекс заходів, що забезпечують готовність політичних сил до конкретних дій, у тому числі і протестного характеру. Найефективніша мобілізація можлива в групах, де є активний авангард, який одночасно є і ініціатором ідей та дій самої групи, і комунікатором з іншими протестними групами або схильними до підтримки протесту соціальними спільнотами. З огляду на це, проблематика формування, організаційного оформлення та політичних пріоритетів політичного протесту постає важливим завданням для подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Використана література:

1. Гарр Т. Р. Почему люди бунтуют [Текст] / Т. Р. Гарр. – СПб.: Питер, 2005. – 461 с.: ил. – Серия «Мастера социологии».

2. Головатий М. Мобілізація політична [Текст] / М. Головатий // Політологічний словник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [за ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка]. – К.: МАУП, 2005. – 792 с.

3. Голдстоун Д. Теорії революції четвертого покоління [Текст] / Д. Голдстоун // Логос. – № 5(56). – 2006. – С. 58103.

4. Мотиви політичні [Текст] // Політологічний енциклопедичний словник: навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. – К.: Генеза, 1997. – 400 с.

5. Політичний протест [Текст] // Політологія: навчальний енциклопедичний словник довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / [за наук. ред. д-ра політ. н. Н. М. Хоми В. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.]. – Львів: «Новий Світ – 2000», 2014. – 779 с.

Дмитренко С. П. *Мотивационные и мобилизационные аспекты политического протеста.*

В статье проанализированы особенности политического протеста с точки зрения психологического подхода, теории относительной депривации и теории рационального выбора. Указано, что индивидуумы которые принимают участие в политическом протесте находят мотивацию и обычно рекрутируются через уже существующие социальные общности или социальные группы к которым они принадлежат. Отмечено, что под политической мобилизацией принято понимать комплекс средств которые обеспечивают готовность политических сил к конкретным общественно-политическим действиям, акциям политической борьбы. Наиболее эффективная мобилизация возможна в группах где есть активный авангард, который одновременно выступает и инициатором идей, действий самой группы и коммуникатором с другими протестными группами, которые уже присоединились к акциям протеста, или могут, либо склонны к ним присоединиться.

Ключевые слова: политическая мотивация, политическая мобилизация, политический протест.

Dmytrenko S. *Motivational and Mobilizational Aspects of Political Protest*

The article analyses peculiarities of political protest in terms of psychological aspect, relative deprivation theory and rational choice theory. The author underlines that persons participating political protest, find their motivation in and recruit through already existing social communities and social groups such persons belong to. It was mentioned that political mobilization is the complex of measures ensuring the readiness of political forces for certain socio-political action and political struggle. The most effective mobilization occurs in groups with active vanguard which is either suggests ideas and organizes group's activity or communicates with the other protest groups that have already participated in, are able to or are inclined to participate in political protests.

Keywords: political motivation, political mobilization, political protest.

УДК 329-055.2

Карнаух А. А., Левінська З. С.

ЖІНОЧИЙ РУХ ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

У статті досліджено зміст поняття жіночого руху, виокремлено різноманітні типи жіночого руху, а також основні проблеми і перспективи українського жіночого руху в політичному житті.

Ключові слова: жіночий рух, суффражизм, фемінізм, феміністична політика, жіночі організації.

Актуальність проблематики дослідження жіночого руху полягає в тому, що жіночий рух в Україні і за її межами, його вплив на процеси державотворення на всіх стадіях розвитку був і залишається явищем достатньо проблемним як у владному середовищі, так і в наукових колах, оскільки ефективність діяльності державно-політичних структур залежить